

Банацька Н. А.

Морально-етична основа драматургії Лесі Українки як вияв психоповедінкового інваріанту української нації

Відомо, що кожний народ репрезентує притаманний тільки йому психоповедінковий інваріант. Досліджень у цьому напрямку в західній філософській та соціологічній думці ХХ ст. є багато, чого не можна сказати про вітчизняну історіографію.

У науковій літературі існує визначення поняття "психоповедінкового інваріанту" як сукупності ознак, зафіксованих на рівні найдавніших архетипів свідомості та поведінки, що в "метафізичній площині зветься душею народу" (1).

Найважливішим фактором, через який об'єктивується "душа" етносу, є культура. Це та субстанція, в котрій виявляється його самобутність.

Література, - складова культури, вона синтезує особливості історичного, соціально-економічного буття народу на різних етапах його розвитку. Вивчення національної літератури будь-якого народу уможливілює процес пізнання його характеру.

Вдячним матеріалом для дослідження природи українців є вітчизняна література, зокрема драматургія Лесі Українки, котра репрезентує новий

морально-етичний зміст.

Сюжетами драматичних творів поетеси стали грецькі та християнські міфи, фрагменти давньоримської історії, доби Середньовіччя, а також український фольклор.

У низці драм - "Одержима", "Вавілонський полон", "Оргія", "Йоганна, жінка Хусова", "На полі крові", "Лісова пісня" та інші (назви подані не в хронологічному порядку) - Леся Українка відтворює буття народу за умов соціальної та духовної неволі. Герої названих творів по-різному сприймають становище несвободи та виявляють своє ставлення до нього в залежності від моральних ідеалів, котрим віддають перевагу. Окремі з них займають позицію активної боротьби проти поневолення народу та батьківщини. Елеазар, Тірца, Руфим, адвокат Мартіан, раб Неофіт ладні загинути, ніж коритися насильницькій владі, котра нищить, паплюжить, принижує людську гідність.

Іншим байдужа доля вітчизни, бо їх хвилює тільки збереження власного життя, спокою. Левіти, пророки, Співець, члени верхівки християнських громад, Юда дотримуються зазначеної настанови.

Цілком зрозуміло на чийому боці були симпатії автора, бо ж сама Леся Українка, як співець "в країні неволі", всіма силами відстоювала незалежність свого багатостраждального народу та викривала ганебність покори чужій владі, вірила у воскресіння батьківщини:

*Між вербами бринять ще наші арфи,
ще ллються сльози в ріку вавілонські,
...Живий Господь! Жива душа моя.
...Живий Ізраїль, хоч і в Вавілоні!*

У боротьбі проти завойовників найкращі герої Лесі Українки спиралися на віру в Бога. Істину вчення Сина Господнього - Ісуса Христа - вони розуміли як любов до всього сущого, насамперед, до свого народу.

По-різному складалися долі тих, хто присвятив життя Богові. Адвокат Мартіан, герой однойменної драматичної поеми, за обставин, що склалися, змушений ховати свої ідейні переконання, таємно виконуючи обов'язок перед громадою - захист прихильників святої віри. І.Бетко, сучасна дослідниця біблійної тематики в українській поезії, порівнює архетип цього персонажа з Іовою-праведником, вірність якого Бог піддав численним випробуванням.(2)

Через важкі випробування на шляху до істинної віри проходить також Йоганна (драматичний етюд "Йоганна, жінка Хусова"). Чиста душею, вона не може змиритися з лицемірством свого чоловіка та його оточенням. Правда вчення Ісуса Христа допомагає їй усвідомити жалюгідність свого становища. Героїня продає посаг і йде за Вчителем, щоб служити ідеалам добра та любові. Проте їй не вистачає сили, щоб бути до кінця послідовною у своїх переконаннях. Йоганна повертається в осоружне середовище дому Хуси і знову терпить приниження. Але можна припустити, що, озброєна словом Ісуса, боротиметься за свою людську гідність.

Подібно Йоганні, не може миритися з проявами ворожнечі, жорстокості, підступності у відносинах між людьми інша героїня Лесі Українки - лісова красуня Мавка. Вона дійсно є Божою Істотою: не здатна робити злого людям, природі. Життя її побудоване на принципах милосердя, доброти. Мавка не просто літературний образ, - скоріше символ - вираження душі народу, котру нищили, ламали, але не змогли вбити, бо залишилося в ній головне - любов.

Леся Українка психологічно тонко розкривала в своїх творах різноманітний спектр людських якостей та почуттів. Доброта і злість, волелюбність і покора чужій владі, щедрість і прагматизм, краса і потворність, віра - далеко не всі морально-етичні проблеми, що цікавили письменницю. У полі її зору опинялися й такі явища, як зрада, відступництво. Поетеса зображувала прикрі наслідки цих виявів духу людського - втрату власної гідності, національної самосвідомості. Аналізуючи причини зради, в першу чергу називала пристрасть до накопичення, егоїзм. Зарто згадати у цьому відношенні зміст драматичного діалогу "На полі крові", а також драматичної поеми "Оргія".

Підсумовуючи сказане, підкреслимо, що із складного хаотичного спектру людської психіки та поведінки Леся Українка вибирала ті її прояви, які

давали можливість проникнути в особливості українського характеру, котрий, як і характер будь-якого народу, був діалектично-суперечливим.

Відомо, що довголітня залежність українського народу від іноземних завойовників впливала на психічний склад нації. Найактивніші представники народу займали позицію протесту проти поневолення, інші не могли відкрито боротися, а чинили опір таємно, нічим себе не виказуючи. Ця прихованість мала під собою основу, адже варто згадати лише факти негативної селекції від доби татарських та козацьких воєн аж до колективізації та голодомору 30 -х років ХХ ст., репресій комуністичного режиму.

Деякі представники нації в умовах неволі зайняли сторонню позицію, змирилися. Сталося те, що на традиційні психоповедінкові архетипи було накладено матрицю світосприйняття з домінантою тотального підкорення. Але волелюбні настрої переважали над усіма іншими.

Можна погодитися з висновками окремих дослідників національного характеру, що волелюбність іманентна характеру українців.

На шляху до власної долі українці не зупинялися у своїх пошуках істини. Багато з них знаходили її в релігії, у вірі в Бога. Саме Божі Заповіді допомагали їм наблизитися до усвідомлення суті власного "я" та оточуючого світу, детермінували поведінку справжніх християн.

Глибока релігійність в структурі психіки українців поєднується з сердечністю, ліризмом, м'якістю. Недарма "Філософія серця" виникла саме на Україні та отримала глибоке обґрунтування (наприклад, у статті Памфіла Юркевича "Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого"). Автор називає "кордоцентричність" головною ознакою українців та наполягає на пріоритетному значенні її як визначальної детермінанти поведінки їх. Таку ж думку висловлювали вчені М.Костомаров, І.Нечуй-Левицький, В.Липинський. Водночас існувала думка, що надмірна емоційність, мрійництво гальмують розвиток українців, спонукають до споглядальної позиції тоді, коли треба активно діяти(3).

Зазначимо, що волелюбність, релігійність, доброта та сердечність в українському національному характері не є прерогативою лише української нації. Але, сформовані за певних історичних обставин ці якості стали чи не найстійкішими складовими психоповедінкового інваріанту українців.

В характері будь-якого народу із позитивними особливостями виступають консервативні елементи, котрі отримали назву негативних якостей національного характеру. Поділяємо думку П.Ігнатенка, котрий підкреслював, що зосередження уваги на негативних елементах у психіці нації веде до необ'єктивності в оцінці характеру всього народу(4).

Таким чином, утверджуючи в драматичних творах заповітні високості вселюдської ваги, Леся Українка допомагає наблизитися до розуміння особливостей національного характеру своїх співвітчизників. Через пізнання історичного досвіду інших народів, вона йшла до осмислення сучасності, заглядала в майбутнє засобом моделювання дійсних чи то історично вірогідних соціальних відносин, форм мислення, поведінки, шукала відповідей на

животрепетні питання українського суспільства.

Настав час для державної легалізації та реабілітації природних для українського народу морально-соціальних та психологічних координат, час самопізнання. Цьому процесові сприяє творчість Лесі Українки - "цілої програми духовного і культурного відродження, огонь, який має розпалити глухонароджений люд і зробити його видючим!" (М.Євшан).

Література:

(1) Храмова В. До проблеми української ментальності // Українська душа. - К., 1992. - С. 8.

(2) Бетко І. Біблія як джерело ідей у творчості Лесі Українки: // Слово і час, 1991. - №3, - С. 32.

(3) Мірчук І. Світогляд українського народу. - К., 1993. - С. 234.

(4) Ігнатенко П. Національний характер - Дніпропетровськ, 1992. - С. 78.